

Jonathan Edwards'ta Günah Kavramı Üzerine Bir İnceleme

 Sevgi Çakır^{a*}

Özet

Bu makale, 18. yüzyılın önemli felsefecilerinden ve teologlarından biri olan Jonathan Edwards'ın (1703-1758) günah öğretisi ile ilgili düşüncelerini incelemektedir. Öncelikle Edwards günah kavramı ile ilgili açıklamalarını din felsefesi içinde çokça tartışılan ve geniş bir alanı kapsayan kötülükle bağlantılı olarak ortaya koymuştur. Edwards kötülüğü, ahlaki kötülük ve onunla ilişkili olan günah kavramı üzerinden açıklamıştır. Kısaca ahlaki kötülük, insanın seçiminden ve iradesinden kaynaklanan kötülük olarak tanımlanmaktadır. Edwards, ahlaki kötülüğü daha çok kötülüğün Tanrı ile olan ilişkisi bakımından inceler. Ona göre Tanrı, daha büyük bir iyiliğin olması için kötülüğe izin verir ve kötülüğün olması, Tanrı'nın mükemmelliğine ve iyiliğine zarar vermez. Ancak bu fikir bazı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlardan en iyi bilinenleri ve en tartışmalı olanları, günah ve Tanrı'nın günahın yazarı olduğu iddiası ile ilgilidir. Hıristiyanlık içinde geniş bir yeri olan günah kavramına göre insanın doğuştan günahkâr olduğu kabul edilmektedir. Hıristiyanlığa göre ilk günah ile Hz. Âdem'in ilk fiili kastedilmektedir. Asli günah ise bu ilk fiilin sonucunun, tüm insanlığın üstlenmiş olması anlamına gelmektedir. Edwards'ın günah kavramını açıklarken amacı, insanların yararı ve manevi anlamda uyanışını sağlamaktır. Çünkü ona göre eğer tüm insanlık bir bozulma hâlindeyse o zaman kurtuluş, bu kavramın doğru anlaşılmasına bağlıdır. Bu bakımdan öncelikle Edwards'a göre insanlar, kendi içsel durumlarının (örneğin arzu, istek) ve dış faktörlerin etkisiyle günah işler. İlk işlenen günahın sonucunda insanda var olan sevgi gibi üstün eğilimler yerini iradenin kötü eğilimlerine bırakmış ve bunun sonucunda da dünyada kötülükler artmıştır. Bu düşünce birtakım sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlardan en tartışmalı olanı, Tanrı'yı kötülüklerin ve günahın yazarı yaptığı iddiasıdır. Edwards böyle bir şey ima etmediğini, insanın varoluşunu günah içinde aldığı varsaymanın, Tanrı'yı günahın yazarı yapmaya karşı olduğunu ısrarla vurgulamıştır. Buna ilaveten Edwards'ın söz konusu iddialarında teolojik determinizmin ve Calvinizmin etkisi oldukça hâkimdir. Bu bağlamda bu makalede Edwards'ın günah öğretisinde neye inandığının, bu inancını nasıl şekillendirdiğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda Edwards'ın felsefi düşünceleri üzerine yeterince çalışma yapılmadığı için söz konusu iddiaları ve görüşleri ile alana katkı sağlamak ve bir model görevi görmesi düşünülmüştür. Bu çalışmadaki temel iddia, Edwards'ın Hıristiyanlığın günah öğretisinin ilk günahın suçunu ve sorumluluğunu açıklayabilmek adına Tanrı'dan ayrı veya bağımsız olarak bir temellendirme yapmış olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Din Felsefesi, Jonathan Edwards, Günah Öğretisi, İlk Günah, Asli Günah, İnsan Doğasının İlkeleri.

^aDr. Herhangi bir kuruma bağlı değildir./Phd., It is not affiliated with any institution. Ankara/, Türkiye

*Sorumlu Yazar/ Corresponding Author
İletişim/Contact:
sevgicakir0632@gmail.com

Geliş Tarihi/ Date Received: 1/07/2025
Kabul Tarihi/Date Accepted: 08/11/2025
Yayın Tarihi/ Date Published: 31/03/2026

Atıf/Cite:Çakır,Sevgi. "Jonathan Edwards'ta Günah Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Mart, 2026), 24.-41.

Web:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuifd>
<mailto:ilafdergi@kastamonu.edu.tr>

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial No Derivatives 4.0 International License.

An Examination of the Concept of Sin in Jonathan Edwards

Abstract:

This article examines the thoughts of Jonathan Edwards (1703-1758), one of the important philosophers and theologians of the 18th century, regarding his doctrine of sin. First, Edwards presented his explanations of the concept of sin in connection with evil, which is widely discussed in the philosophy of religion and covers a broad field. Edwards explained evil through moral evil and the related concept of sin. In short, moral evil is defined as evil arising from human choice and will. Edwards examines moral evil primarily in terms of its relationship to God. According to him, God permits evil for the sake of a greater good, and the existence of evil does not detract from God's perfection and goodness. However, this idea raises some problems. The most well-known and controversial of these issues concerns sin and the claim that God is the author of sin. According to the concept of sin, which occupies a significant place within Christianity, it is accepted that human beings inherit a sinful nature. According to Christianity, the first sin refers to Adam's first act. Original sin means that all of humanity has to bear the consequences of this first act. Edwards's purpose in explaining the concept of sin is to ensure the benefit and spiritual awakening of people. Because, according to him, if all of humanity is in a state of corruption, then salvation depends on the correct understanding of this concept. In this regard, according to Edwards, people first commit sin due to their internal state (e.g., desire, urge) and the influence of external factors. As a result of the first sin, superior tendencies in humans, such as love, gave way to the evil tendencies of the will, and as a result, evil increased in the world. This idea raises a number of problems. The most controversial of these is the claim that it makes God the author of evil and sin. Edwards insisted that he did not imply such a thing, and that assuming human existence is inherently sinful is contrary to making God the author of sin. Furthermore, theological determinism and Calvinism have a significant influence on Edwards's claims. In this context, this article aims to examine what Edwards believed in his doctrine of sin and how he shaped this belief. Furthermore, since insufficient work has been done on Edwards' philosophical ideas, it is intended that his claims and views contribute to the field and serve as a model. The fundamental claim in this study is that Edwards' doctrine of sin provides a foundation separate from or independent of God in order to explain the guilt and responsibility of the first sin.

Keywords: Philosophy of Religion, Jonathan Edwards, Doctrine of Sin, The First Sin, Original Sin, The Principles of Human Nature.

Giriş

Dünyada kötülük olduğunu ve dünyanın kötülük içerdiğini söylemek çok zor değildir. Kötülüğün neden var olduğunu belirlemek ise oldukça zordur. Kötülüklerle karşılaştığında bir açıklama arayışı olağan ve doğaldır. Bazı açıklamalar belirli bir kötülüğün neden meydana geldiğini açıklamak için bazı açıklamalar ise daha geniş bir yaklaşım benimser ve genel olarak kötülüğün varlığına dair sebepler verir. Özellikle teistler için insan refahını önemseyen

ve evreni yaratan bir yaratıcı vardır. Bu yaratıcının mükemmel, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten olduğu ifade edilir. Her şeye gücü yeten bir varlığın kötülüğü önlemesi kolaydır. Peki, öyleyse kötülük neden vardır ve nereden gelir?¹

Bu soru Hıristiyan teolojisindeki en kafa karıştırıcı sorulardan ve teizme yöneltlen en güçlü suçlamalardan biridir. Çünkü kötülüğü ve kökenini tanımlamaya çalışırken sıklıkla teolojik bir çıkmaza girilir. Kötülük ve kötülük ile ilgili tartışmalar genel olarak bu soruya bir cevap bulma üzerinedir. Öncelikle kötülük kelimesi çok çeşitli şekilde kullanılır ve bu nedenle bir şeyi veya birisini kötü yapan şeyin ne olduğunu tam olarak ifade etmek pek de kolay değildir. Kötülüğü tanımlamak yerine, genellikle kötülüğe dair çeşitli örnekler verilir ve daha sonra bu örnekler kategoriler hâlinde sınıflandırılır. Örneğin ahlaki kötülük (moral evil) nedeni insan olan kötülüktedir. Dolayısıyla ahlaki kötülük, insanın seçimi veya iradesinden kaynaklanan kötülük olarak tanımlanır. Ahlaki kötülüğü ifade eden diğer geleneksel terimler ise günah, kötülük, suç ve haksızlıktır. Doğal kötülük (natural evil) ise deprem, sel gibi doğal ve fiziksel olaylardan kaynaklanan kötülüktür. Bunun yanında kişinin eylemlerinden veya niyetlerinden kaynaklanmayan metafiziksel kötülükler de vardır.²

Bunlardan günah kavramı da ahlaki kötülük içinde yer alan çeşitli şekilde alt kategorilere ayrılabilen geniş bir kavramdır. Günah, farklı bireylere veya gruplara karşı işlenen suçlar açısından sınıflandırılabilir. Örneğin Tanrı'ya karşı işlenen günahlar ile başkalarına karşı işlenen günahlar arasında ayırım yapılabilir.³ Hıristiyanlıkta genellikle bir yoksunluk olarak görülen günah kavramı; Tanrı'ya itaatsizlik ve isyan, onun emirlerine uymayan arzu, fiil veya söz olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda günah kavramı, akla ve gerçeğe karşı da bir hata olarak da görülmektedir. Bütün günahlarda ortak olan özellikler ise Tanrı'dan uzaklaşmak ve Tanrı'nın sözüne itaat etmemektir.⁴ İnsan ise seçim yapabilme gücüne sahip bir varlık olarak yaratılmıştır. Günah işlemek, iyi veya kötü olarak belirlenen yollardan veya seçimlerden birini tercih etme insana bırakılmıştır. Bu bakımdan insan iradesini kullanabilme gücüne sahiptir.⁵

Özellikle *ilk günaha* (*first sin*) ve *asli günaha* (*original sin*) Hıristiyanlıkta özel bir önem verilir. Hıristiyanlıkta ilk günah ile Hz. Âdem'in ilk fiili kastedilmektedir. Asli günahla ise insanların eylemlerinin temelinde bir kötülük olması ve dolayısıyla eylemlerinin kaynağı veya nedeni olmasına işaret edilmektedir.⁶ Başka bir deyişle asli günah, Hz. Âdem'in ilk fiilinin sonucunda tüm insanlara bir doğa bozukluğu ve kolektif suçluluk getirdiği inancını temsil

¹ W. Paul Franks (ed.), *Explaining Evil Four Views* (Great Britain: Bloomsbury Academic, 2019), 1.

² Andrew Chignell, "Kinds and Origins of Evil", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Erişim: 10 Mart 2025); Alvin Plantinga, *God and Other Minds* (Ithaca and London: Cornell University Press, 1967), 131-132; Franks, *Explaining Evil Four Views*, 4; Chad V. Meister, *Evil: A Guide for the Perplexed* (New York: Bloomsbury Academic, 2018), 4-5; Şaban Haklı, "Kötülük Problemi, Yaklaşımlar ve Eleştiriler", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (2002), 196; Metin Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi* (İstanbul: Furkan Yayınları, 2014), 15, 26; Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise* (Konya: Vadi Yayınları, 1997), 25-31; Gülşen Yaylı, "Kötülük Sorunu-İnsan Hürriyeti ve Determinizm", *Din Felsefesi*, ed. Osman Bilen-Haydar Dölek (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2023), 211-212.

³ Kevin Timpe, "Sin in Christian Thought", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Erişim: 10 Mart 2025).

⁴ Ömer Faruk Harman, "Günah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/ 285.

⁵ Hasan Ocak, "Ahlak Felsefesi Ekseninde Günah Kavramı", *Mütefekkir* 1/ 2 (2014), 54.

⁶ Timpe, "Sin in Christian Thought".

etmektedir. Pavlus ele alana kadar Hıristiyanlıkta asli günah ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Pavlus, günahın dünyaya Hz. Âdem aracılığıyla girdiğini ifade etmiştir. Ona göre her insan Hz. Âdem'in hatasından bir miktar taşımakta ve bu nesiller aracılığıyla aktarılmaktadır. Hıristiyanlığa göre tüm insanların bu suça ortak oldukları kabul edilmiş ve cezalandırılacaklarına inanılmıştır.⁷ Dolayısıyla asli günah öğretisi, insanların günahkâr bir doğaya sahip olması olarak anlaşılmaktadır.

Geleneksel Hıristiyan öğretilerine göre herkes asli günah olarak adlandırılan bir durumla doğar. Bundan dolayı da çok sayıda Hıristiyan filozof ve teolog, asli günah öğretisine inanmaktadır. Bu öğretinin nasıl anlaşılacağı konusunda çok fazla farklılık olsa da Hıristiyanlığın hemen hemen tüm kolları bu öğretiyi kabul etmektedir. Bu öğretinin en eski savunucularından biri olan Aziz Augustinus, asli günah öğretisinin tarihsel gelişiminde merkezi bir rol oynamıştır.⁸ Augustinus günahı, tüm insanların sonsuz cezaya layık olarak doğduğu, daha fazla ahlaki kötülük yapmaya güçlü bir şekilde meyilli olduğu ve insanın doğasına zarar veren ilkel bir seçimin sonucu şeklinde tanımlamıştır. Dolayısıyla ona göre günah, kökeni ahlaki kötülükten gelen metafizik bir kötülük örneğidir.⁹ Augustinus bir bakıma ahlaki kötülükler ontolojik bir açıklama getirir. Ona göre eksik ve kötü irade, iyiyi irade etme yetkinliğine sahip değildir. İnsandaki günah işleme eğiliminin sebebi de kötülüğün esiri olmasıdır.¹⁰ Ona göre Tanrı, insanı günahsız bir şekilde yaratmıştır. Ancak insan Tanrı'nın verdiği özgürlüğü bilerek kötüye kullanıp günah işlemiştir. Tanrı, insanların bazılarını lütfu ile bu durumdan kurtaracak bazılarını ise ebedi cezaya mahkûm edecektir. Bu da Tanrı'nın hem iyi hem de adaletli olduğunu göstermektedir.¹¹ Augustinus, insanların Âdem'in ilk fiili ile asli günahı miras aldığını ve bundan dolayı bir dizi sefaletle yaşadığını ileri sürmüştür.¹² Buna ilaveten ona göre asli günah, yalnızca Tanrı ve insanlarla olan ilişkimizi mahvetmekle kalmamış aynı zamanda yaratılışın geri kalanı için de bozulmaya neden olmuştur.¹³ Bu bakımdan Augustinus açısından kötülük, iyiliğin yokluğudur, bir tür yoksunluktur.¹⁴ Günah üzerine düşünceler Augustinus'un etkisiyle 5.

⁷ İslâm'da Hz. Âdem'in yasak ağaca yaklaşması, onun ahdi unutmaması olarak nitelendirilmektedir. Allah, Âdem'in bu davranışında bir kasıt bulmadığını açıklamıştır. Çeşitli tefsirlerde Hz. Âdem'in bu davranışının kasıtlı değil unutkanlık sonucu meydana geldiği basit bir hata (zelle) olduğu belirtilmiştir. Günay Tümer, "Asli Günah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/496.

⁸ Paul Franks, "Original Sin and Broad Free-Will Defense", *Philosophia Christi* 14/2 (2012), 354-355; Timpe, "Sin in Christian Thought; Saint Augustine, *The City of God*, trans. Marcus Dods (Moskow: Roman Road Media, 2015), 312-313.

⁹ Chignell, "Kinds and Origins of Evil".

¹⁰ Özdemir, *İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi*, 32-33.

¹¹ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, 15-16.

¹² Paul Franks, "Original Sin and Broad Free-Will Defense", 354-355; Timpe, "Sin in Christian Thought; Augustine, *The City of God*, 312-313.

¹³ Lydia Schumacher, "Augustine", *T&T Clark Handbook of Suffering and The Problem of Evil*, ed. Matthias Grebe- Johannes Grössl (Great Britain: Bloomsbury Publishing Plc., 2023), 124.

¹⁴ Matthias Grebe, "Origin of Evil", *T&T Clark Handbook of Suffering and The Problem of Evil*, ed. Matthias Grebe-Johannes Grössl (Great Britain: Bloomsbury Publishing Plc., 2023), 231; Yaylı, "Kötülük Sorunu-İnsan Hürriyeti ve Determinizm", 219-220; St. Augustine, "Kötülük, İyiliğin Yokluğudur", çev. Osman Baş, *Din Felsefesi Seçme Metinler*, ed. Michael Peterson vd., terc. Rahim Acar vd. (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 368-372.

yüzyıldan sonra Martin Luther, John Calvin ve Jonathan Edwards gibi kişiler tarafından daha geniş bir kesimde kabul edilmeye başlanmıştır.¹⁵

Bu fikirlere daha sonra özellikle Luther'in ve Calvin'in düşüncelerinde rastlanılmaktadır. İkisi de bütün kötülüklerin insanın kendi suçundan kaynaklandığı fikrinde Augustinus'u takip etmişlerdir.¹⁶ Luther'e göre Tanrı, her şeyi bilir ve belli bir amaca göre yapar. Luther ve Calvin için insanın eylemleri üzerinde herhangi bir gücünü veya özgürlüğünü savunmak, Tanrı'nın gücünü tehlikeye atmak ve onunla rekabet etmek anlamına gelmektedir. Çünkü onlara göre Tanrı'nın lütfu olmadan yaptığımız her şey kötüdür ve dolayısıyla insanın iyi bir şey yapma gücü yoktur.¹⁷ Calvin'e göre günah ise Tanrı hakkında bilgisizlikten ziyade ona karşı aktif ve bilerek yapılan bir karşı koymadır. Buna ilaveten ona ibadet ve itaati reddetmektir. Calvin bunun nedenini ise genellikle gurur ve öz sevgi olarak açıklamıştır.¹⁸ Çünkü günah, öncelikle irade meselesi olsa da insanın aklını da etkileyebileceği gibi sapkınlığa da yol açar. Dolayısıyla insanın Tanrı'ya yabancılaşmasının sonucu olarak Tanrı hakkındaki görüşleri eksik ve çarpıtılmış olur. Bu bakımdan günah yalnızca insanın Tanrı ile ilişkisini bozmakla kalmaz, insanın tüm yaşamını da etkiler.¹⁹

Daha sonra Kalvinizmin günahı teolojik determinizme dayanarak açıklaması, ciddi tartışmalar ortaya çıkarmıştır. Basitçe teolojik determinizm, her şeyin yalnızca Tanrı'nın kararıyla belirlendiği anlamına gelmektedir.²⁰ Bu bakımdan teolojik determinizmde belirleyici faktör, Tanrı'nın iradesidir. Başka bir deyişle teolojik determinizme göre evren ve yaratılan her şey Tanrı'nın iradesi tarafından belirlenmiştir.²¹ Aynı zamanda Kalvinistler özgür iradenin ve ahlaki sorumluluğun determinizmle bağdaşır olduğunu savunmaktadır.²² Bağdaşıcılık ise (katı bağdaşıcılar hariç) özgür irade ve determinizm arasında bir çatışma olmadığını bundan dolayı ikisinin bağdaşır olduğunu savunan görüştür.²³ Bu bakımdan bağdaşıcılık için determinizmin hâkim olduğu bir dünyada az da olsa özgür iradeden söz edilebilir. Başka bir deyişle determinizm, özgür iradenin varlığı için bir tehdit olarak görülmez.²⁴ Kalvinizm de her şeyin Tanrı'nın kontrolünde olduğunu, olan veya olacak olan her şeyin Tanrı tarafından belirlendiğini ileri sürmüştür. Ancak insanlar eylemi yapan olarak yaptıklarından sorumludur. Görüldüğü gibi

¹⁵ Franks, "Original Sin and Broad Free-Will Defense", 355.

¹⁶ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, 16.

¹⁷ Richard Taylor, "Determinism, A Historical Survey", *Encyclopedia of Philosophy*, ed. Donald M. Borchert (USA: Thomson Gale, 2006), 3/10.

¹⁸ Nicholas Wolterstorff, "Calvin, John (1509–1564)", *Encyclopedia of Philosophy*, ed. Donald M. Borchert, (USA: Thomson Gale, 2006), 2/9-10.

¹⁹ Wolterstorff, "Calvin, John (1509–1564)", 2/10.

²⁰ James M. Anderson, "Calvinism and the First Sin", *Calvinism & the Problem of Evil*, ed. David E. Alexander-Daniel M. Johnson (USA: Pickwick Publications, 2016), 201; Heath White, "Theological Determinism and the 'Authoring Sin' Objection", *Calvinism & the Problem of Evil*, ed. David E. Alexander-Daniel M. Johnson (USA: Pickwick Publications, 2016), 78. Determinizm basitçe evrende her olayın bir nedeni olduğu ve bir nedenin sonucunun da bir sonraki olayı belirlediği iddiasıdır. Zekeriyya Uludağ, "Determinizm ve Zorunsuzluk", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8/1 (1993), 257.

²¹ White, "Theological Determinism and the 'Authoring Sin' Objection", 78; Taylor, "Determinism, A Historical Survey", 7.

²² Anderson, "Calvinism and the First Sin", 201-202.

²³ Robert Kane, *A Contemporary Introduction to Free Will* (NY: Oxford University Press, 2005), 12-13.

²⁴ Anderson, "Calvinism and the First Sin", 201-202.

Kalvinizm, determinizm geçerli olsa da insanların sorumlu olduklarını iddia eder.²⁵ Ancak bu iddialarda insanın özgür iradesinin nasıl açıklanacağı üzerinde çeşitli görüşler vardır. Örneğin her şey Tanrı'nın iradesiyle belirleniyorsa o zaman özgür iradenin varlığından ve ahlaki anlamda sorumlu olmaktan nasıl söz edilebilir? Bundan dolayı da çoğu kişi için determinizme dayanan bu fikirler özgür iradenin varlığı ile bağdaşmamaktadır. Libertaryanların çoğuna göre²⁶ kişinin üzerinde herhangi bir kontrolü olmadığı eylemler ile ahlaki sorumluluk arasındaki ilişkiyi açıklamak oldukça güçtür.

Peki, Tanrı'nın her şeyi bilmesi ve her şeyi yaratması, determinizm iddiasının ortaya çıkmasına yol açar mı? Bilimde sebep sonuç ilişkisine bağlı açıklamalarda bulunmak, olayları önceden tahmin etme gibi konular, determinizmin geniş bir şekilde tartışılmasına yol açmıştır. Ancak beşerî anlamda bilmek, bir fiilin ortaya çıkması için kendi başına bir sebep değildir ve bir şey onu bildiğimiz için ortaya çıkmaz. Bir şeyin var olması, o şey hakkında bilgi sahibi olmamızın sebebidir. Ancak Tanrı'nın bilgisinin bizim bilgimizden farklı olduğu malumdur. Bundan dolayı bilgi de sebeplerden biridir. Tanrı'nın her şeyi bilmesi determinizm akla getirmemelidir. Tanrı'nın önbilgisi gündeme geldiğinde asıl problem ortaya çıkmaktadır. Ancak determinizm insanın yapıp etmelerini de içine alacak genişlikte olmalıdır.²⁷ Dolayısıyla özgürlük ve ahlaki sorumluluğun kaynağını Tanrı ya da insandan birinde aramaktan ziyade orta yolda aramak durumundayız. Buna göre insan hem bağımlı hem bağımsız veya bir açıdan bağımlı, başka bir açıdan bağımsızdır.²⁸

Edwards da günah ile ilgili olarak Tanrı'nın günahın meydana gelmesine izin vermesinin Tanrı'nın mutlak iyi ve mükemmel olmasına olumsuz bir etki etmediği, günahın Tanrı'dan ayrı olarak insan doğasının aşağı ilkelerinin etkisiyle bir seçimin sonucu olduğunu iddia eder. Çeşitli itirazlara ve eleştirilere neden olan Edwards'ın bu iddialarının anlaşılabilmesi için ilk olarak onun günah kavramını Hıristiyanlık içinde nasıl temellendirdiğinin incelenmesinde fayda vardır.

1. Edwards'ta Günah Kavramı

Öncelikle Edwards'a göre dünyanın varlığı Tanrı'dan gelir. Tanrı her şey için en uygun ve en iyi olanı yapar. Dolayısıyla Tanrı'nın mümkün olan en iyi dünyayı yarattığı zorunlu olarak doğrudur.²⁹ Bu bakımdan Edwards zorunluluğu, doğası gereği zorunlu olan Tanrı'ya dayandırarak açıklar. Tanrı'nın varlığı zorunludur çünkü onun varlığını inkâr etmek, mutlak ve evrensel bir şey olmadığını söylemek kendi içinde büyük tutarsızlıktır. Dolayısıyla Tanrı'nın sonsuzluğu ve diğer nitelikleri zorunludur.³⁰

²⁵ David A. Alexander-Daniel M. Johnson (ed.), *Calvinism & the Problem of Evil* (USA: Pickwick Publications, 2016), 2.

²⁶ Özgür irade ve ahlaki sorumluluğun determinizm ile bağdaşmaz olduğunu savunanlar.

²⁷ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2012), 159, 163.

²⁸ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, 37, Aydın, *Din Felsefesi*, 162.

²⁹ Douglas J. Elwood (ed.), *The Philosophical Theology of Jonathan Edwards* (New York: Columbia University Press, 1960), 65.

³⁰ Jonathan Edwards, *Freedom of the Will*, ed. Paul Ramsey WJE Online vol 1 (New Haven: Yale University Press, [1754] 1957), 152-153.

Edwards iradeyi ise zihnin herhangi bir şeyi seçmesi olarak tanımlar. İrade yeteneği, zihnin seçme yeteneğine sahip olduğu güç veya kaynaktır. Onun eylemlerinden biri, seçme veya tercih eylemidir. İradeyi belirleme ifadesi, iradenin eyleminin veya seçiminin olduğu anlamına gelir. İradenin, seçimin belirli bir amaca yönelmesine ve bu amaçta yoğunlaşmasına neden olduğunda belirlenmiş olduğu söylenir.³¹ Peki, iradeyi ne belirler? Edwards'a göre iradeyi belirleyen şey, zihnin en güçlü olarak gördüğü güdüdür (motive). Bir güdünün iradeyi harekete geçirme eğilimine onun gücü denir. En güçlü güdü ise kişinin zihni tarafından belli bir seçimi yapmasında etkili olan güdüdür. Bu bakımdan irade her zaman en güçlü güdü tarafından belirlenir.³² Edwards'a göre belli bir seçim gücüne sahip olan insan veya ruhtur, iradenin gücü değildir. Edwards eylemde bulunma özgürlüğüne sahip olan kişinin ise özgür olmasını, cesurluk, cömertlik gibi güç ve yeteneklere sahip olan kişinin bir özelliği olarak belirtir.³³

Ahlaki zorunluluk ifadesi ise çeşitli şekillerde kullanılır. Örneğin bazı durumlarda kişinin eylemi veya belli bir eğilimi, ortaya konan neden çok güçlü olduğu için bunlarla bağlantılı olabilir. Güdüler veya önceki eğilimler çok güçlü olduğunda, onlara karşı koymanın zor olduğu kabul edilebilir. Bundan dolayı insanların zorlukların üstesinden gelmek için sahip oldukları düşünülen güç, sonsuz değildir ve belirli sınırların ötesine geçemez. Dolayısıyla nedenler ve sonuçlar arasında kesin ve kusursuz bir bağlantı olduğu kabul edilmelidir. Edwards bunu ahlaki zorunluluk olarak adlandırır.³⁴ Ahlaki zorunluluktan farklı olarak doğal zorunlulukta, doğa kelimesi genellikle seçim ifadesinin zıttı olarak kullanılır. Edwards'a göre bunun sebebi doğayı, insanın seçimleriyle ilgisi olmayan çoğu şeyde gözlemlediğimiz içindir. Özellikle maddi ve cansız dünyada görülen birçok şeyde insanlar olayın oluş biçimini doğa adıyla değil, tesadüf, şans, olasılık gibi adlarla adlandırır. Böylece insanlar doğa ve seçim arasında bir ayırım yaparlar. Ancak irade veya seçim eylemleri ile bunların nedenleri arasındaki ilişki o kadar da açık değildir.³⁵

Bu bakımdan Edwards'a göre her şey Tanrı tarafından düzenlenmiştir. Doğanın varlığı Tanrı'dan geldiği için tüm koşullar ve onların zorunlu sonuçları, onun izin vermesiyle ve insanların faili olmaları şeklinde onun tarafından düzenlenmiştir. İnsan ise her şeyin Tanrı tarafından düzenlenmiş ve belirlenmiş olduğunu unuttuğunda veya göz ardı ettiğinde, yanlış düşünceler ile karşılaşır. Edwards yanlış düşünce ile hem varlığımızın temeli olarak hem de Tanrı'dan bağımsızmış gibi gördüğümüzü ima eder. Bunun sonucunda da özünde iyi olan bir evrende zihinlerin uyumunun bozulması anlamına gelen günah ortaya çıkar. Çünkü günah bir yanılısamadan ziyade zihinlerin uyumunun gerçek bir bozulması ve ahlaki bir kötülüktür.³⁶

Edwards asli günahla kalbin günahkâr olduğunu kastetmektedir. Edwards, insan kalbinin yozlaşmış olduğunu ve tamamen günahın gücü etkisinde olduğunu ifade eder. Ona göre insan

³¹ Edwards, *Freedom of the Will*, 137.

³² Edwards, *Freedom of the Will*, 141-142.

³³ Edwards, *Freedom of the Will*, 163-164.

³⁴ Edwards, *Freedom of the Will*, 157.

³⁵ Edwards, *Freedom of the Will*, 158-159.

³⁶ Elwood, *The Philosophical Theology of Jonathan Edwards*, 65.

Tanrı'nın lütfu olmadan, Tanrı'yı tam anlamıyla sevemez veya Tanrı'ya layık olacak herhangi bir şey yapamaz. Edwards işte bunu yozlaşmışlık olarak tanımlar.³⁷ Bu bakımdan Edwards'a göre asli günah hakkında konuşulduğunda, yalnızca doğanın yozlaşmışlığı değil, ilk günah da anlaşılmaktadır. O, bunların ikisine de dikkat çeker ve bunların birbiriyle yakından bağlantılı olduğunu, birinin kanıtlandığında diğersinin de kanıtlanmış olacağını sağladığını düşünür. Bunun için Edwards ilk olarak insan doğasının bozulmasını ele alır.³⁸ Onun amacı -tüm ahlaki niteliklerin ilkelerinin kalbin eğiliminde olduğunu düşündüğü için- insanın kalbinin doğal olarak bozuk ve kötü bir eğilime sahip olduğuna dair herhangi bir kanıt olup olmadığını göstermektir.

Edwards insanın kalbinin doğuştan gelen eğiliminin, onun gerçek eğilimi olarak görülmesi gerektiğini düşünür. Ona göre insanın doğasında, Tanrı'dan bağımsız olarak, kendi doğasında Tanrı'nın emirlerine uymamaya yönelik bir eğilim varsa buna, kötü bir eğilim olarak bakılmalıdır. Dolayısıyla insanın doğasının bu durumu veya zihnin bu eğilimi, kötü ve zararlı olarak görülmelidir. Çünkü ona göre bu durumun devamında insan için ahlaki anlamda zararlı sonuçlar ortaya çıkar.³⁹ Edwards'ın işte tam da burada bahsettiği ahlaki yozlaşmadır. Ona göre insan kötü eğilimlerinin sonucu olarak günah işler ve aslında kendisine zarar verir. Buradan Edwards insanın zihninin doğal durumunun, böyle bir sonuca karşı yaygın ve etkili olan bir eğilimle birlikte olduğunu ve bu nedenle insan doğasının, mutlak yıkımlara neden olan veya bunu ima eden ahlaki bir yozlaşma ile bozulmuş olduğunu ileri sürer. Edwards önce bu durumu ispatlamakla başlar daha sonra ise bu ispatın sonuçları ile ilgilenir. Dahası bu fikre itiraz edenler de asli günah öğretisi ile ilgili olarak kanıtlanması gereken en önemli noktanın, insanın ilk günahla birlikte tüm insanlığa yozlaşmış ve günahkâr bir doğanın aktarılması olduğunu ileri sürer. Edwards bir bakıma bu iddianın da bir açıklamasını yapar. Bu nedenle Edwards, ahlaki bir fail olarak herkesin bir şekilde günahtan suçlu olduğunu ve tüm günahların, Tanrı'nın lütfu olmasaydı gazap, mutlak ve ebedi yıkımla sonuçlanacağı fikrinin kanıtlanması gerektiğini ileri sürer.⁴⁰

Ona göre insan, Tanrı'nın lütfundan tamamen uzaklaşmıştır ve günahın öznesidir. Başka bir deyişle insan doğası, kötülüğe yönelik baskın bir eğilimin etkisi altındadır. Burada önemli olan, insanın ne kadar günaha eğilimi olduğu değil günahkârlığın ima ettiği o mutlak yıkıma bir eğilimi olup olmadığıdır. Buna ilaveten bu durumun, zamanla yozlaşmışlık adını alıp almayacağıdır. Bu eğilim, dış faktörler tarafından oluşmayan, insanın yapısından kaynaklanan içsel durumlarının (örneğin arzu, korku) sonucudur ve insanların tümü için de ortaktır. Ancak Edwards'a göre insanın doğası iyi olsa veya içinde herhangi bir kötü eğilim bulunmasa da bu dünyanın doğası ve evrensel durumu onun üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip olacağı için

³⁷ David P. Barshinger, "Sin and Evil", *The Oxford Handbook of Jonathan Edwards*, ed. Douglas A. Sweeney- Jan Stievermann (Oxford: Oxford University Press, 2021), 242.

³⁸ Jonathan Edwards, "The Great Christian Doctrine of Original Sin Defended", *The Works of Jonathan Edwards*, rev. Edward Hickman (USA: Christian Classic Ethereal Library, 1834), 1/934.

³⁹ Edwards, "The Great Christian Doctrine of Original Sin Defended", 1/935-936.

⁴⁰ Edwards, "The Great Christian Doctrine of Original Sin Defended", 1/938-939, 942.

bundan kolayca kurtulmak pek de mümkün değildir. Tüm insanlığın doğasında olan bu eğilim, kötü, yozlaşmış ve yıkıcı bir eğilimdir. İnsanın doğasının yozlaşmış ve harap olup olmadığını belirlemek için insanın kalbinde ve doğasında, bu ikisinden hangisinin ağır bastığı sorulmalıdır. Eğer insanın doğası ve kalbi kötülüğe ağır bir eğilim gösteriyorsa o zaman, masumiyetten, iyi niyetten ve mutluluktan bahsetmek çok da uygun değildir.⁴¹ Dolayısıyla insanın kalbinin ve doğasının neye eğilimi olduğunu belirlemek ve doğasının iyi olup olmadığını tespit etmek gerekir. Böylece Edwards bir bakıma günah kavramını, insanda var olduğunu iddia ettiği bazı ilkeler üzerinden açıklayıp bir temele oturtmaya çalışır.

2. İnsan Doğasının İlkeleri

Edwards'a göre Tanrı insanı yarattığında, ona salt insan doğasının ilkeleri olarak adlandırılan ilkeler vermiştir. İnsanın doğasına ait olan, kendi özgürlüğüyle ilgili doğal iştahlar, tutkularla birlikte öz sevgi ilkeleri aşağı ilkelerken; ruhsal, kutsal ve ilahi olan, ilahi sevgide özet olarak kavrananlar ise üstün ilkeler veya ilahi ilkelerdir. Üstün veya ilahi ilkeler, insan doğasının onuru, yaşamı, mutluluğu ve ihtişamıdır. Ona göre bu ilkeler, insanın Tanrı ile birliğine veya Tanrı'nın Ruhü'nün etkilerine doğrudan bağlıdır. Bu üstün ilkeler kalpte mutlak bir hâkimiyeti sürdürmek için verilmiştir. Aşağı ilkeler ise insana sadece hizmet etmek için verilmiştir. İnsan günah işlediğinde üstün ilkeler onun kalbini terk etmiş, insanın kalbi bir bozulma ve yıkım hâlinde kalmıştır. Daha sonra sadece hizmet etmek için verilen bencillik ve doğal iştah gibi aşağı ilkeler kendi başına bırakıldıklarında hüküm süren ilkeler hâline gelmiştir. Onları düzenleyecek veya kontrol edecek üstün ilkelere sahip olmadıklarından, bu aşağı ilkeler artık kalbin mutlak efendileri olmuşlardır.⁴² Kısaca Edwards'a göre insan, aşağı ilkelerin etkisiyle eylemde bulunduğu günah işlemeye devam etmiş ve Tanrı'dan uzaklaşmıştır.

Dolayısıyla insanlar doğal eğilimleriyle hareket ederek, üstün ilkelerin kaybıyla artık aşağı ilkelere ve dolayısıyla günaha hizmet etme eğilimindedir. Tüm bunlar sonucunda ise insanlık yozlaşmaya devam etmektedir. Böylelikle insan, artık kendi iradesinin esiri olmuştur. Dolayısıyla insan doğasının yozlaşmışlığı, günah işlemeye yatkınlık ve en iyi insanlarda bile günah kalıntıları olarak ortaya çıkar. Bunun sonucunda insanlar kendilerini sonsuz bir yıkıma maruz bırakmaktan geri kalmazlar. Edwards, Hıristiyanlığa göre tüm insanlığın ilk günahattan dolayı suçlu olduğunu, en azından herkesin Tanrı'ya karşı günah işleyebilecek kapasitede olduğunu ifade eder. Aynı şekilde insanın doğasının yozlaşmışlığı, Tanrı'ya karşı sürekli günah işlemeye yönelik baskın bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır. Bu eğilim ise ancak Tanrı'nın lütfu veya merhameti ile azaltılabilir. İnsanların günah işlemeye eğilimli olmalarını sağlayan güçlü doğa eğilimi, günah işleme eğiliminde artışa etki eder. Bu da günaha sürüklenmeye meyilli olmamızı ve bir kez bu arzuların yönetimi altına girdiğimizde, kendimizi irademizle kurtarmanın oldukça zor olduğunu ima eder.⁴³

⁴¹ Edwards, "The Great Christian Doctrine of Original Sin Defended", 1/943, 946, 949.

⁴² Edwards, "The Great Christian Doctrine of Original Sin Defended", 1/1142-1143.

⁴³ Edwards, "The Great Christian Doctrine of Original Sin Defended", 1/954-955.

Bunun bir başka sebebi de Edwards'a göre insanın doğası gereği her zaman Tanrı'nın emirlerine uymaktan ziyade günaha eğiliminin daha fazla olmasıdır. Tanrı'nın yasası; doğrunun kuralı, erdem ve günahın ölçüsüdür. Bu kurallarla insanda ne kadar uyuşma varsa doğruluk, dürüstlük ve erdem de o kadar vardır. Bu kurallarla insanda ne kadar uyumsuzluk varsa o kadar günah vardır. Tanrı'nın yasasının gerektirdiği şeylerin tamamı, şüphesiz o yasaya itaattir.⁴⁴ Dolayısıyla buradan çıkan sonuç, Tanrı'ya duyulan sevgi ve saygı ne kadar azalırsa günaha meyilin o kadar çok olacaktır. Bu durum Tanrı'yı olması gerektiği kadar sevmeyen veya sevmesi için bir nedeni olmadığını düşünen herkes için geçerlidir. Ahlaki yasanın tüm emirlerinin en önemlisi ve en temeli, Tanrı'yı tüm kalbimizle sevmemizi gerektirir. Çünkü Tanrı, en büyük ve sevgiye en layık olandır. Ancak insan günah işledikçe kalbindeki Tanrı sevgisi yerini kendi öz çıkarlarının sevgisine bırakır.

Buradan anlaşılacağı gibi Edwards -Calvin'in ve Augustinus'un dediği gibi- dünyada hiçbir şeyin doğası gereği kötü olmadığını ancak tüm kötülüklerin insan doğasının bozulması sonucu olduğunu düşünür. Edwards'ın asli günah derken kastettiği budur.⁴⁵ Dolayısıyla günah olarak adlandırdığımız tüm tutumlar ve eylemler, Tanrı ve insan arasındaki ilişkinin zayıflamasının sonucudur. Günah, insanın bir varoluş düzeyinde yaşadığı durumdur. İnsan, doğası gereği eksik olan bir varlıktır, Tanrı'ya ait olduğunu bilir. Bu anlamda ahlaki bir kötülük olan günah varlığın bir yoksunluğudur. Günahın bu kadar ciddi olmasının nedeni budur.⁴⁶ Çünkü günah Edwards'ın da dikkat çektiği gibi Tanrı'ya itaatsizliğin bir sonucudur. İnsan yaratıcı ile bağlarını kopartıp ondan uzaklaştıkça günah işleme eğiliminde bir artış görünmekle birlikte zamanla bu durum için içinden çıkılması oldukça güç olan şeylere yol açabilir. Edwards'ın aşağı ilkeler olarak adlandırdığı ilkeler insanın kalbinde gittikçe artmaya başlayıp varlığını güçlendirdikçe günaha eğilim de aynı şekilde artar. Bu da insanların daha kolay günah işlemesine neden olur ve bunun sonucunda insanla yaratıcı arasındaki bağ zayıflayabilir. Bu bakımdan Edwards'ın günahın sonuçları ile ilgili iddiaları makul bir şekilde ortaya koyduğu söylenebilir. Ancak onun ilk günahı temel olarak insan kalbine yönelik bir ayırım yapması ne kadar makuldür? Edwards'ın ilk günahla ilgili açıklamaları Hıristiyanlığın günah anlayışıdır. Bundan dolayı Edwards'ın üstün ve aşağı ilkeler olarak nitelendirdiği ilkelerle ilgili fikri günahları açıklamada Hıristiyanlık için bir alternatif sunar. Bu alternatif fikir asli günah öğretisini açıklamaya ve onu konumlandırmakta yeterince açık değildir ve Tanrı'yı günahın yazarı olmak gibi tartışmalara neden olmuştur.

3. Edwards'ın Günah ile ilgili Düşünceleri Hakkında Bir Değerlendirme

İlk günah ve asli günahla ilgili olarak Edwards söz konusu iddiaları nedeniyle Tanrı'yı günahın yazarı yapmakla eleştirilmiştir. Bu eleştiriler daha çok klasik özgür irade tartışmalarıyla da ilgilidir. Bunun en önemli nedenlerinden biri şüphesiz Edwards'ın Kalvinizmi ve teolojik determinizmi savunmasıdır.

⁴⁴ Edwards, "The Great Christian Doctrine of Original Sin Defended", 1/957-958.

⁴⁵ Elwood, *The Philosophical Theology of Jonathan Edwards*, 68.

⁴⁶ Elwood, *The Philosophical Theology of Jonathan Edwards*, 69.

Kalvinizmin determinizm iddiasına göre hiçbir şey Tanrı'nın iradesinin ve bilgisinin dışında değildir.⁴⁷ Bu da Tanrı'nın günah ve kötülük de dâhil olmak üzere olan her şeyi meydana getirdiği veya neden olduğu yönünde özgür iradeyi ve sorumluluğu da işin içine dâhil ederek birtakım tartışmalara yol açmıştır. Öncelikle Edwards, yaşadığı dönemde iradenin kendi kendini belirlemesinin insanın özgürlüğü ve ahlaki sorumluluğu için zorunlu olduğu fikrine karşı çıkmıştır. Ona göre bu fikir özgür iradeyi, insanın eylemlerini ve sonuçlarını Tanrı'nın ötesine koymaktadır. Aynı zamanda ilahi önbilgiye, Tanrı'nın evreni, bilgeliğine ve iradesine göre düzenlemesine aykırıdır.⁴⁸ Klasik özgürlük tanımına göre irade, kendi dışında bir nedene bağlı olmayan, kendi kendini belirleyen veya kendi eylemleri üzerinde sahip olduğu belirli bir güçten oluşur.⁴⁹ Kendi kendini belirleme (self determination) olarak adlandırılan bu ifade, insanın kendi eyleminin kaynağı veya nedeni olduğunu, dolayısıyla özgür eylemlerin bir failin gerçekleştirdiği veya yaptığı eylemler olduğunu iddia eder.⁵⁰ Bu tanıma göre insanın iradesi bu anlamda özgür olmadıkça özgürlükten söz edilemez.

Edwards, her olayın Tanrı tarafından düzenlendiğini savunduğu için kişinin özgürlüğünün kendi kendini belirleme gücünden oluşmadığını belirtmiştir.⁵¹ Ona göre böyle bir kendi kendini belirleme inancı Hıristiyanlık için çok tehlikelidir ve insanın doğasına da aykırıdır. Çünkü ona göre iradenin özgürlüğüne olan inanç, teolojiden bağımsızlığa yol açar ve bu da her şeyin Tanrı'nın kontrolünde olduğu fikrine karşıdır. Bu bakımdan irade özgürlüğünün tüm ahlaki iyilik ve kötülüğün temeli olduğu inancı, yaratıcıyı değil de yaratılmışı yüceltir.⁵² Edwards'tan farklı olarak Augustinus ise ilahi ön bilginin insanın özgür iradesine bir tehdit oluşturmadığını savunmuştur. Augustinus'a göre Tanrı, tüm olayları, gerçekleşecekleri için önceden bilir, olaylar Tanrı onları sadece önceden bildiği için gerçekleşmez. Tanrı'nın bildiği olayların çoğunun gerçekleşmesi bizim irademize bağlıdır. Buradan da onların insanın kendi iradesiyle gönüllü olarak yapıldıkları sonucu çıkar. Ancak insan, Tanrı'nın gücü ve lütfuyla desteklenmedikçe günah işlemeye devam eder ve ondan kaçınmaz. Bir bakıma Augustinus'a göre kimse kendi iradesiyle günahlardan kurtulamaz ancak Tanrı tarafından seçilerek kurtuluşa ulaşabilir.⁵³ İnsanların günah işlemesine engel olan lütuf ise Tanrı tarafından gizemli bir şekilde bahşedilmiştir.⁵⁴

Augustinus'a göre irade özgürlüğü, iradenin yanlış kullanılmasını da kapsar. Ancak hiçbir şey yanlış kullanımı zorlamaz ya da zorunlu kılmaz. İnsanın özgürlüğü Düşüş'ten önce de kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Hz. Âdem'in ilk fiili, günahın yanında, ahlaki zayıflık da

⁴⁷ Daniel M. Johnson, "Calvinism and the Problem of Evil A Map of the Territory", *Calvinism & the Problem of Evil*, ed. David E. Alexander-Daniel M. Johnson (USA: Pickwick Publications, 2016), 24.

⁴⁸ Avihu Zakai, *Jonathan Edwards's Philosophy of History* (UK: Princeton University Press, 2003), 320.

⁴⁹ Zakai, *Jonathan Edwards's Philosophy of History*, 164-165.

⁵⁰ Taylor, "Determinism, A Historical Survey", 17.

⁵¹ Zakai, *Jonathan Edwards's Philosophy of History*, 320.

⁵² Zakai, *Jonathan Edwards's Philosophy of History*, 321.

⁵³ Taylor, "Determinism, A Historical Survey", 9-10.

⁵⁴ Antony Kenny, *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi Ortaçağ Felsefesi*, çev. Şeyma Yılmaz (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 2/299.

getirmiştir.⁵⁵ Augustinus'un amacı kötülüğün varlığından Tanrı'nın değil insanların sorumlu olduğunu kanıtlamaktır.⁵⁶ Ancak Augustinus'un Tanrı'nın her şeyi bilmesini (omniscience) insanların eylemlerinin belirlenmemişliğiyle (indetermination) uzlaştırma fikrinde Edwards'ın düşüncesi farklıdır. Edwards, ilahi önbilginin (divine prescience) Augustinus'un kullandığı önceden belirlemeyle (predestination) aynı zorunluluğu yüklediğini savunmuştur. Edwards her şeyin Tanrı tarafından bilinmesine rağmen rastlantısal ve dolayısıyla belirsiz olduğunu söylemeyi de kabul etmemiştir.⁵⁷

Luther de özgürlüğün "başka türlü yapabiliyordim" anlamını kabul etmemiştir. Ancak Luther iyiliği de kötülüğü de insanın iradesini kullanarak kendisinin yaptığını düşünmüştür.⁵⁸ Luther, kurtuluş (salvation) ve helak olma (damnation) ile ilgili meselelerde özgür iradenin varlığını reddetmiş, diğer durumlarda ise eylem ile ilgili seçim yapabilme imkânının varlığına alan açmıştır. Başka bir deyişle ona göre insan, sadece kendi kontrolü altındaki durumlarda özgür iradeye sahiptir.⁵⁹ Ancak düşmüş insan lütuf olmadan günahsızlığın seçimine muktedir değildir. Edwards da Luther gibi zorunluluğa dayanan bir anlayışı benimsemiştir. İnsan eylemlerinin rastlantısallığını, şansı ve belirsizliği vurgulayanların bu anlayışlarının kesin olmadığını açıkça ortaya koyan Edwards, Luther'den farklı olarak felsefi sistemine insanın özgür iradesine ve özgür iradeye vurgu yapan bir açıklama getirmiştir. Onun özgür irade tanımı Hıristiyanlığın klasik özgür irade tanımıyla bağdaşır olmasının yanında determinist dünya görüşünü ahlakla ve sorumlulukla birleştirmektedir. Determinizmin özgürlüğün, ahlakın ve sorumluluğun varlığını yok edeceğini düşünenlerin aksine Edwards, insan özgürlüğünü, ahlakını ve sorumluluğunu inkâr etmeden insan eylemlerinin zorunluluğunu bu bağdaşırılık için zorunluluk ve özgürlük anlayışını sınırlandırarak savunmuştur.⁶⁰ Edwards bunu daha önce de değinilen zorunluluk arasında yaptığı ayrımı açıklamıştır.

Calvin ise günahın etkilerinden birinin insan zihninde yanlısamar oluşturmak olduğuna ve hiçbir yanlısamanın, iradenin iddia edilen özgürlüğünden daha zararlı olmadığına inanmıştır. İnsanlar ise genellikle özgür iradeyi iyiyi veya kötüyü seçme gücüne sahip olan bir irade olarak anlarlar. Çünkü zorlanmış irade diye bir şey olamaz. Zorlama, kendiliğinden veya içsel bir karar ile değil dışsal bir faktörle zorla yönlendirildiği için iradeyi zorlanmış olarak tanımlarız. İradenin zorlama ile olmadığına, kendi kendini belirlediğini söyleriz.⁶¹ İnsanlar özgürlük kavramını yetenek ve güç olarak algıladıkları için irade özgür olarak adlandırıldığında hem iyiyi hem de kötüyü kendi gücü dâhilinde barındırdığına ve kendi gücüyle bunlardan birini seçebileceğine dair yanlısama ortaya çıkar. Calvin, özgür irade ifadesine iyi bir anlam

⁵⁵ Kenny, *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi Ortaçağ Felsefesi*, 2/299.

⁵⁶ Yaran, *Kötülük ve Teodise*, 92.

⁵⁷ Taylor, "Determinism, A Historical Survey", 9.

⁵⁸ Aydın, *Din Felsefesi*, 164.

⁵⁹ Antony Kenny, *Batı Felsefesinin Yeni Tarihi Modern Felsefenin Yükselişi*, çev. Volkan Uzundağ (İstanbul:Küre Yayınları, 2018), 3/19-20.

⁶⁰ Willem van Vlastuin, "A Retrieval of Jonathan Edwards' Concept of Free Will: The Relevance for Neuroscience", *Theologica Wratislaviensia* (2012), 94-95, 99.

⁶¹ Paul Helm, *John Calvin's Ideas* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 160.

verilebileceğini inkâr etmez. Bu, insanların bir özelliği olan ve alternatifler arasında seçim yapma özgürlüğüdür. Ancak insanlar özgür iradeyle ilgili olarak seçim yapabilme konusunda sınırsız güce sahip bir iradeyi düşünmeye devam edecekleri için Calvin, insanların özgür iradeye bu anlamıyla sahip olmadığını düşünmüştür.⁶² Calvin uygun durumlarda alternatifler arasında zorlama olmaksızın seçim yapma gücüne sahip olduğumuza inanmaktadır. O, doğal olarak iyi olanı seçme gücü anlamında özgür iradeye sahip olduğumuza inanmamaktadır. Günahın varlığından dolayı insan artık böyle bir özgür iradeye sahip değildir. Bu bakımdan ona göre özgür iradeye sahip olduğumuzu söylemek, sahip olduğumuz belirli insani güçleri onaylamak için kullanarak, kendimizi iyiyi ya da kötüyü seçme gücüne sahipmişiz gibi gösterir.⁶³ Dolayısıyla Calvin'de günah insanın öz sevgisine ve gururuna işaret etmektedir. Bu da Edwards'ın kalbin aşağı eğilimleri olarak adlandırdığı ve bu eğilimler ne kadar yüksekse insanın da o kadar çok günaha meyilli olduğu açıklamaları ile benzerdir. Calvin günahı Tanrı'ya yabancılaşma olarak yorumlarken Edwards da benzer şekilde Tanrı'dan uzaklaşma, onu layık olduğu şekilde sevmeme ve tanımama olarak yorumlamaktadır. Ancak Calvin günahın varlığından dolayı artık insan için iyi bir seçim yapabilmesinin ve bu anlamda özgür iradeye sahip olmasının mümkün olmadığını düşünmüşken Edwards ise özgür iradenin varlığı üzerinde ısrarla durarak insanın iyiyi de kötüyü de seçebilme gücüne sahip olduğunu vurgulamıştır. Çünkü ona göre irade kişinin zihnindeki en güçlü güdü tarafından belirlenir. Diğer yandan Calvin günahı kurtuluşun veya uzaklaşmanın tek yolu olarak Tanrı'nın lütfuna işaret ederken Edwards da Tanrı'nın lütfu olmadan insanın Tanrı'yı sevmeyeceğini onu tanıyamayacağını belirtir ancak günah işleme eğiliminin insana bağlı olduğunu da ekler. Calvin daha çok zorunluluğa bağlı bir görüş benimserken Edwards'ın ise zorunlulukla uzlaşmalı ve iradenin özgürlüğünü de vurgulayan bir görüş benimsediği söylenebilir. Buradan hareketle günah ile ilgili tartışmaların ve görüşlerin temelini iradenin tanımına dayandığı görülmektedir. İradenin tanımında belirleyici faktör ise tartışmayı hangi açıdan ele aldıkları ile ilgilidir. Örneğin Edwards söz konusu tartışmayı daha çok irade özgürlüğü açısından da ele almış ve bunu iradeden yola çıkarak açıklamıştır.

Ancak bu görüşlerle ilgili bir endişe, Tanrı'yı günahın yazarı yapmasıdır. Bu suçlamaya, Augustinus'un kötülüğün bir yoksunluk, salt bir yokluk olduğu ve dolayısıyla Tanrı'nın, tam anlamıyla buna neden olmadığı fikri ile cevap verilebilse de kesin bir açıklama getirmek için yeterli değildir.⁶⁴ Bu soruna Edwards'ın iddialarından yola çıkarak baktığımızda, ona göre ilk günahıktan sonra insandan üstün ilkeler çekilmiş yerini aşağı ilkelere bırakmıştır ve bu insanların tümü için geçerlidir.⁶⁵ Ancak Edwards belirli sonuçları meydana getirecek olayları yaratmanın veya düzenlemenin, bu sonuçları kendi başına yaratmak veya işlemekle aynı şey olmadığını savunmuştur. Ona göre eğer günahın yazarı ile günahkâr, günahın faili, aktörü veya kötü bir şeyin faili kastediliyorsa o zaman Tanrı'nın günahın yazarı olduğunu varsaymanın küfür

⁶² Helm, *John Calvin's Ideas*, 159-160.

⁶³ Helm, *John Calvin's Ideas*, 161.

⁶⁴ White, "Theological Determinism and the 'Authoring Sin' Objection", 93.

⁶⁵ Oliver Crisp, *The Metaphysics of Sin in the Philosophical Theology of Jonathan Edwards* (London: King's College University of London, Doktora Tezi, 2002), 28.

olacağını ileri sürmüştür. Diğer yandan eğer ifade günaha izin veren veya günahı engellemeyen anlamına geliyorsa ve olayların seyrinin, bilge, kutsal ve belli bir amaçlar veya hedef için bir düzenleyicisi anlamını kastediyorsa o zaman Tanrı günahın yazarıdır. Edwards, ikinci anlamıyla Tanrı'nın günahın yazarı olduğunu reddetmediğini belirtir.⁶⁶ Başka bir deyişle Edwards, Tanrı'nın günahın yazarı olduğu ifadesini, günahların meydana gelmesine izin veren anlamında kullanmıştır.

Ona göre insanın doğal ilkelerinin kendi hâline bırakılması, onun tamamen yozlaşmasının ve Tanrı'ya karşı günah işlemeye kararlı olmasının açıklaması için yeterlidir. Bu bakımdan Tanrı'nın bunun bilgisine sahip olması, günahın yazarı olması anlamına gelmez. Eğer Tanrı'nın günahın varlığını düzenlemek, onu önlemek için gerekli olan lütfunu esirgeyerek ona izin vermesi, onun günahın yazarı olması anlamına geliyorsa o zaman bu iddiaya itiraz edenlerin savunduğu gibi Tanrı'nın zaman zaman insanları hoş olmayan eylemlerde bulunmasına müdahale etmemesi de aynı anlama gelir.⁶⁷ Dolayısıyla günahın faili insandır. Tanrı ise onun varoluşunun nihai nedenidir. Tanrı, insana seçim yapabilme özgürlüğü vermiştir. Tanrı'nın belirli koşullar altında, insanın eylemlerini veya günahın gerçekleşmesini engellemeyerek günahın düzenleyicisi olması ile bunun faili, aktörü veya yazarı olması arasında büyük bir fark vardır.⁶⁸ Buradaki önemli nokta ise Edwards'ın bir açıdan izin verme ile fail olma arasında yaptığı ayrımıdır. Tanrı, günah olan bir olayı veya eylemi engellemeyerek onun gerçekleşmesine izin verebilir ancak bu, onu olumlu bir etken olarak üretmesiyle aynı şey değildir. Örneğin soğuk ve karanlığın güneşin yokluğundan kaynaklanması, güneşin soğuk ve karanlığa neden olduğu anlamına gelmez.⁶⁹ Günah, tanımı gereği benlikle meşgul olmaktan ve dar bir gerçeklik görüşünden kaynaklanan bencilliktir. Bu nedenle ona göre Tanrı'nın günahın yazarı olduğu düşüncesi, yalnızca Tanrı sevgisinden uzak ve onun büyüklüğünün bilincinde olmayanlar için geçerlidir. Dolayısıyla Edwards, sorunun sadece yaratıcı sevgisinin yokluğunda kalan bir boşluktan kaynaklandığını ısrarla vurgular. Günah da insanın kişiliğinin tamamlanması için zorunlu olan manevi bir bileşenin yokluğundan kaynaklanması anlamında yoksunluktur.⁷⁰ Burada görüleceği üzere Edwards, günahın zorunlu olmadığını ancak kaçınılmaz olduğunu belirterek Augustinus'la aynı fikirdedir.

Matthias Grebe'nin bu tartışmayla ilgili açıklaması oldukça makuldür. Ona göre burada önemli olan, hatayı ve kusuru Tanrı'nın sevgisi ve lütfu ışığında anlamaktır. İnsanlar seçim yapabilme olanağına sahiptir ama bu seçimler hatayı veya kusuru beraberinde getirmektedir. Ancak bu, Tanrı'nın insana kendi iradesiyle, iradesini ve arzularını kusurdan daha iyi bir hâle giden bir yola da yönlendirebilir. Yalnızca Tanrı mükemmel olduğu için insanlar kendileri için kötü seçimlerde yapabilirler. Üstün ve aşağı ilkelerde olduğu gibi bu kötü seçimler, insanın üstün ilkelerinin yerini alarak kıskançlık ve güç arzusu gibi bencil arzular hâline gelir. Sonuç olarak

⁶⁶ Barshinger, "Sin and Evil", 238.

⁶⁷ Edwards, "The Great Christian Doctrine of Original Sin Defended", 1144.

⁶⁸ Elwood, *The Philosophical Theology of Jonathan Edwards*, 75.

⁶⁹ Barshinger, "Sin and Evil", 239.

⁷⁰ Elwood, *The Philosophical Theology of Jonathan Edwards*, 69-70.

Tanrı tarafından verilen iyilik ve kötülük kapasitesinin veya potansiyelinin kötü amaçlar için kullanılması yaratılıştan alınamaz.⁷¹ Edwards'ın görüşü de bir şeyin dar bir bakış açısıyla ele alındığında kötü olabileceği, ancak varoluşun tüm kapsamı ve sonsuz olaylar dizisindeki tüm sonuçlar açısından bakıldığında iyi olduğu yönündeki klasik argümanı destekler. Ona göre günah bir varlık değil, bütün bir şekilde ele alındığında iyiliğine katkıda bulunan bir kusurdur.⁷²

Sonuç

Bu çalışmada Edwards'ın günah ile ilgili fikirleri, Hıristiyanlığın günah öğretisi ile ilişkilendirilerek incelenmiştir. Bu incelemeye göre Edwards öncelikle günah kavramını ahlaki bir kötülük olarak ele almış ve bunu irade ile temellendirerek açıklamıştır. Edwards'ın günah ile ilgili fikirleri şu şekilde ifade edilebilir: (i) günah, zihnin en güçlü güdüsü sonucu insanın kendi iradesi tarafından işlenmiştir, (ii) ilk günah sonucu Tanrı'nın insana bahsettiği kalbin üstün ilkeleri yerini aşağı ilkelere bırakmış ve bu tüm insanları etkilemiştir, (iii) bu doğa bozukluğu veya asli günah da insanlığa (iv) bir yozlaşma getirmiştir. (v) Bundan kurtulmanın yolu ise Tanrı'nın lütfunda gizlidir. Öncelikle (i)'e göre insan doğası ilk fiilin sonucunda bir bozulma yaşamıştır. Bunun yanında insanın belli bir eylem için hangi eğilimi göstereceği Tanrı'dan ayrı olarak kendi iradesine bağlı olarak açıklanmıştır. Edwards başlangıçta insanın kusursuz ve günaha uzak bir yaratılışa sahip olduğunu ifade eder. Peki, kusursuz yaratılan bir varlığın fiilinin kusurlu veya hatalı olması nasıl açıklanabilir? Kusursuz yaratılmış bir varlığın Tanrı tarafından kendisine verilen ilkelerle de kusursuz seçimler yapması beklenir. Diğer yandan Edwards'ın Tanrı'nın insandan lütfunu çekmesi ile günahın işlendiği fikri, onun üstün ve aşağı ilkeler açıklaması ile çatışır. Çünkü ona göre üstün ilkeler ilk fiilin sonucunda insanı terk edip yerini aşağı ilkelere bırakmıştır. İnsan doğasında veya kalpteki bozulma da aynı şekilde ilk fiilin sonucunda oluşmuştur. Dolayısıyla ilk fiili ve öncesini açıklamada karışıklık ve gizem hâlâ devam etmektedir. (ii). Olarak doğa bozukluğu tüm insanlar için geçerli ise insan yapmadığı bir fiilin sonucundan sorumlu tutulabilir mi? Bu hem insanın özgür iradeye sahip olduğu fikri hem de ve daha da önemlisi ahlaki anlamda sorumlu olması ile nasıl açıklanabilir? (iii-iv) Edwards'ın yozlaşma ile kalbin eğilimleri sonucu ahlaki kötülüğün varlığını düşündüğümüzde bu insan doğasının kötüye yönelik baskın bir eğilimin etkisi altında olduğu fikri ile tutarlıdır. Çünkü ona göre bu eğilim tamamen kişinin içsel durumlarının sonucu oluşan ve kişinin kendi iradesine bağlı olarak bir seçimde bulunabilmesidir. İnsan kötüye eğilimini arttırdıkça günaha olan eğilimindeki artışla birlikte Tanrı'dan uzaklaşması ona ahlaki anlamda zarar getirir. Bu bakımdan yozlaşmayı Tanrı'dan uzaklaşma, onu layık olduğu şekilde sevmeme olarak düşünüldüğünde de kalbin ve dolayısıyla insanın kötüye olan eğiliminin artması olarak düşünüldüğünde de makuldur. (v) Edwards'ın günaha ve kötülüklerden kurtuluşu, Tanrı'nın lütfuna dayandırması onun hem teolojik determinizm hem de iradenin özgür olduğunu savunması ile birlikte düşünülebilir. Çünkü ona göre Tanrı'ya bağlılık günahın eğilimini belirler. Bu da irade ile açıklanır. İnsan iyiyi de kötüyü de seçebilecek olsa da doğası gereği Tanrı'nın

⁷¹ Grebe, "Origin of Evil", 237.

⁷² Elwood, *The Philosophical Theology of Jonathan Edwards*, 77.

emirlerine ve kurallarına uymaktan daha çok günaha veya kötüye yönelik baskın bir eğilimin etkisi altındadır. Günah insan için zorunlu olmasa da kaçınılmazdır. Lütuf da ise insanın bir etkisi yoktur, tamamen Tanrı'nın takdirine bağlıdır. Dolayısıyla günahın iradeye bağlı olduğu gibi Tanrı'nın lütfuna da bağlı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Edwards Tanrı'nın mutlak iyi, mükemmel ve zorunlu varlık olduğunu kabul etmektedir. İnsan ise doğası gereği hata yapabilen bir varlıktır. Yalnızca Tanrı mükemmel olduğu için kusursuzluk da yalnızca ona aittir. Edwards'ın kalbin eğilimleri ile ilgili fikirleri bunu göstermekte makuldür. Aynı zamanda bu ilkeler iradenin özgür olduğunu dolayısıyla insanın seçim yapabilmeye sahip olduğunu açıklamak için de makuldür. Buna ilaveten onun günah ile ilgili görüşlerine bir bütün olarak baktığımızda iradede temellendirdiği söylenebilir. Bu da determinizm ile özgürlüğü uzlaştırma girişimidir. Bunda başarılı olup olmadığı ise tartışmalıdır. Çünkü Edwards klasik Hıristiyan inancı ile tutarlı günah öğretisi ortaya koysa da daha önce de değinildiği gibi Hıristiyanlıkta kabul edilen ilk günahı, asli günahı açıklamada ve var olan tartışmalara bir çözüm getirmede yeterli değildir. Bunun yanında onun determinizmi savunurken iradenin seçim yapabilme anlamında özgür olduğu üzerinde ısrarla durması -her ne kadar Tanrı'nın daha büyük bir iyiliğin olması için kötülüğe izin verdiği fikrini savunsa da- bir bakıma Tanrı'nın kötülüklerin kaynağı olarak görülmemesi için bir dayanaktır. Sonuç olarak günah, Tanrı'nın insanlık için yaratılıştaki niyetinin, merhametinin ve bağışlamasının etkileriyle ilişkili olarak insan yaşamı ve yaratılışın bağlamında bir bütün olarak anlaşılmalıdır.

Hakem/Peer-review: Çift Taraflı Kör/Double Blind.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

İntihal/Plagiarism: Bu makale özel bir yazılımla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir./This article has been scanned special software. No plagiarism detected.

Finansman/Funding: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır./The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar Katkıları/Author Contributions:

Sevgi Çakır (%100)

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir./The author(s) has no conflict of interest to declare.

ORCID

Sevgi Çakır: <https://orcid.org/0009-0001-8004-0787>

Kaynakça

- Alexander David A.- Johnson Daniel M. (ed). Calvinism & the Problem of Evil. USA: Pickwick Publications, 2016.
- Anderson, James N. "Calvinism and the First Sin". Calvinism & the Problem of Evil. ed. David E. Alexander- Daniel M. Johnson. 200-232. USA: Pickwick Publications, 2016.
- Augustine, Saint. The City of God. trans. Marcus Dods. Moskow: Roman Road Media 2015.
- Augustine, Saint. "Kötülük, İyiliğin Yokluğudur". Din Felsefesi Seçme Metinler. çev. Osman Baş. ed. Michael Peterson vd. terc. Rahim Acar vd. 368-372. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Aydın, Mehmet S. Din Felsefesi. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 13. Basım, 2012.
- Barshinger, David P. "Sin and Evil". The Oxford Handbook of Jonathan Edwards. ed. Douglas A. Sweeney- Jan Stievermann. 235-250. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Chignell, Andrew. "Kinds and Origins of Evil", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Erişim: 10 Mart 2025) <https://plato.stanford.edu/entries/evil-kinds-origins/>
- Crisp, Oliver. The Metaphysics of Sin in the Philosophical Theology of Jonathan Edwards. London: King's College University of London, Doktora Tezi, 2002.
- Edwards, Jonathan. Freedom of the Will, ed. Paul Ramsey, (WJE online vol 1) (New Haven: Yale University Press, 1754 1957).
- <http://edwards.yale.edu/archive?path=aHR0cDovL2Vkd2FyZHMueWFsZS5lZHUvY2dpLWJpb i9uZXdwaglsby9zZWxlY3QucGw/d2plby4w>
- Edwards, J. The great christian doctrine of original sin defended. The Works of Jonathan Edwards. rev. Edward Hickman. 1/924-1187. Christian Classics Ethereal Library, 1974. <https://www.ccel.org/ccel/edwards/works1.html>
- Elwood, Douglas J. (ed.) The Philosophical Theology of Jonathan Edwards. New York: Columbia University Press, 1960.
- Franks, Paul. "Original Sin and Broad Free-Will Defense". Philosophia Christi 14/2 (2012): 353-371.
- Franks, Paul W. (ed). Explaining Evil Four Views. Great Britain: Bloomsbury Academic, 2019.
- Grebe, Matthias. "The Origin of Evil". T&T Clark Handbook of Suffering and The Problem of Evil. ed. Matthias Grebe-Johannes Grössl. 229-245. Great Britain: Bloomsbury Publishing Plc., 2023.
- Haklı, Şaban. "Kötülük Problemi, Yaklaşımlar ve Eleştiriler", Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi 2 (2002):195-211.
- Harman, Ömer Faruk. "Günah". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 14/278-282. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Helm, Paul. John Calvin's Ideas. Oxford: Oxford University Press, 2004.

- Johnson, Daniel M. "Calvinism and the Problem of Evil A Map of the Territory". Calvinism & the Problem of Evil. ed. David E. Alexander-Daniel M. Johnson. 19-55. USA: Pickwick Publications, 2016.
- Kane, Robert. A Contemporary Introduction to Free Will. NY: Oxford University Press, 2005.
- Kenny, Antony. Batı Felsefesinin Yeni Tarihi Ortaçağ Felsefesi. çev. Şeyma Yılmaz, 2. Cilt. İstanbul: Küre Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Kenny, Antony. Batı Felsefesinin Yeni Tarihi Modern Felsefenin Yükselişi. çev. Volkan Uzundağ. 3. Cilt. İstanbul: Küre Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Meister, Chad V. Evil: A Guide for the Perplexed. New York: Bloomsbury Academic, 2018.
- Ocak, Hasan. "Ahlak Felsefesi Ekseninde Günah Kavramı". Mütefekkir 1/ 2 (2014): 39-56.
- Özdemir, Metin. İslam Düşüncesinde Kötülük Problemi. İstanbul: Furkan Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Plantinga, Alvin. God and Other Minds. Ithaca and London: Cornell University Press, 1967.
- Schumacher, Lydia. "Augustine". T&T Clark Handbook of Suffering and The Problem of Evil. ed. Matthias Grebe- Johannes Grössl. 123-127. Great Britain: Bloomsbury Publishing Plc., 2023.
- Taylor, Richard. "Determinism, A Historical Survey". Encyclopedia of Philosophy. ed. Donald M. Borchert. 3/ 4-23. USA: Thomson Gale, 2. Basım, 2006.
- Timpe, Kevin. "Sin in Christian Thought". The Stanford Encyclopedia of Philosophy. (Erişim: 10 Mart 2025) <https://plato.stanford.edu/entries/sin-christian/>
- Tümer, Günay. "Asli Günah". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 3/496-497. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Zekeriyya. "Determinizm ve Zorunsuzluk", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 8/1 (1993): 257-272.
- White, Heath. "Theological Determinism and the 'Authoring Sin' Objection". Calvinism & the Problem of Evil. ed. David E. Alexander-Daniel M. Johnson. 78-95. USA: Pickwick Publications, 2016.
- Wolterstorff, Nicholas. "Calvin, John (1509–1564)". Encyclopedia of Philosophy. ed. Donald M. Borchert, 2. Basım, 2/8-11. USA: Thomson Gale, 2006.
- van Vlastuin, Willem. "A Retrieval of Jonathan Edwards' Concept of Free Will: The Relevance for Neuroscience". Theologica Wratislaviensia, (2012): 93-111.
- Yaran, Cafer Sadık. Kötülük ve Teodise. Konya: Vadi Yayınları, 1997.
- Yaylı, Gülşen. "Kötülük Sorunu-İnsan Hürriyeti ve Determinizm". Din Felsefesi. ed. Osman Bilen-Haydar Dölek. 211-234. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2023.
- Zakai, Avihu. Jonathan Edwards's Philosophy of History. UK: Princeton University Press, 2003.